

A szimfóniai költeménytől az I. szimfóniáig

Dr. Győriványi Ráth György DLA-tanulmánya Mahler I. szimfóniájáról

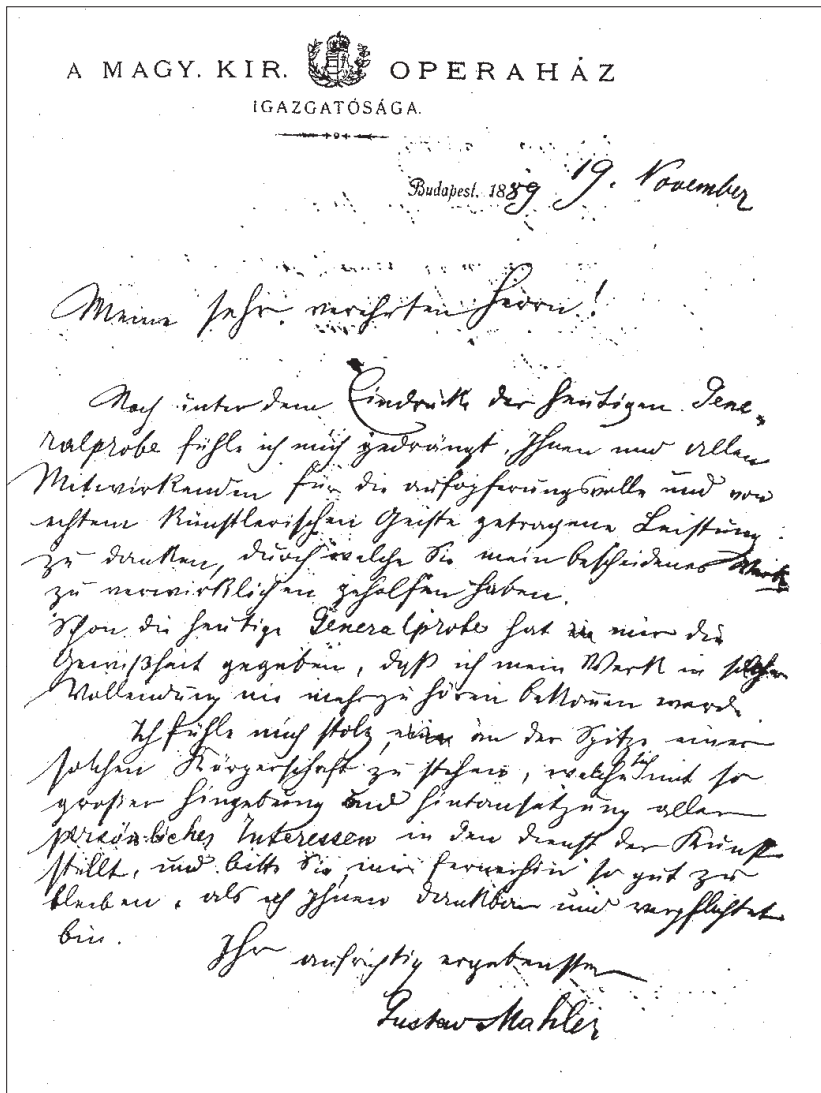
A bolognai felsőoktatási rendszer bevezetése óta a művészeti egyetemek doktori iskoláiban több olyan DLA-értekezés jött létre, amelyek a muzsikusszakma érdeklődésére tarthatnak számot. Most induló sorozatunkban ezekből igyekszünk egy-egy rövid kivonat keretében válogatást adni. Elsőként Dr. Győriványi Ráth György Mahler Szimfonikus költemény két részben című művének átalakulása 1. szimfóniává. (Egy remekmű kialakulása egy zeneszerző-karmester műhelyében) című DLA-értekezését mutatjuk be, amely Mahler I. szimfóniájának budapesti és későbbi változatairól szól a gyakorló előadóművész szemszögéből.

Budapest több mint másfél évszázados gazdag múltja viselkedésintéző hangversenyéletében is kiemelkedő eseménynek számít 1889. november 20. az a nap, amelynek estéjén bemutatották a budapesti Operaház fiatal és ambiciózus operagazgatójának, Gustav Mahlernek első szimfóniáját. A sze-

zon második bérleti hangversenyén, amelyre a Pesti Vigadó nagytermében került sor, a főváros első és akkor még egyetlen hivatásos hangversenyzenekara, az Operaház tagjaiból álló Budapesti Filharmóniai Társaság működött közre. Első szimfóniájának ősbemutatóját maga a szerző vezényelte, akárcsak a szimfónia második előadását, amelyre négy évvel később, Mahler hamburgi működése idején került sor. A köztes időszakban a zeneszerző párhuzamosan a II. szimfónia komponálásán dolgozott. A premieren még öttételes I. szimfónia – amit a műsorlap „Symphoniai költemény két részben” címmel hirdetett – azóta „budapesti” változatként vonult be a zenetörténetbe, jóllehet magát a szimfóniát még Lipcsében fejezte be Mahler 1888 márciusában. Ez utóbbi körülmény erősen cáfolja azokat a vélekedéseket, amelyek az ősbemutató óta makacsul tartják magukat, és magyar csárdás hangjait vélik kihallani a negyedik, gyászinduló tétel oboa-klarinét témacsoportjából. Mahlernek ugyanakkor nyilvánvalóan lehettek magyaros zenei emlékei, hiszen 19 évesen rövid időre már megfordult a magyar főváros közelében zongoratanárként, de Bécsben is azt a légkört szívta magába, amelyet a Monarchia számos nemzetiségének különféle zenéit jellemző egyedi illat fűszerezett. A zeneszerző-karmester a budapesti ősbemutatót követően csaknem egy évtizedig alakította-csiszolta tovább művét, egészen annak 1898 de-

Karikatúrák Mahlerről, mint karmesterről

Mahler köszönő levele a Budapesti Filharmóniai Társaság tagjainak az I. szimfónia főpróbáját követően

Forrás: Csuka Béla: *Kilenc évtized a magyar zeneművészet szolgálatában. A Filharmóniai Társaság Emlékkönyve 90 éves jubileuma alkalmából.* Budapest, 1943. pp. 31

cemberében történt első nyomtatott közreadásáig. Sőt, ezt követően még életében megjelent két további, javított kiadás is. A nyomtatott kiadásban az I. szimfónia végleges, vagyis négytétéles verziója jelent meg, de a magyar szimfonikus zenekarok, a hagyományra tekintettel szívesen szólaltatják meg a később kihagyott második, lassú tételt, az úgynevezett „Bluminét” is.

Annak ellenére, hogy az I. szimfónia alakváltozásairól több alapvető forrás is fellelhető, a magyar zenei köztudatban még az utóbbi időben is meglehetősen nagy homály övezi azt a folyamatot, amely a budapesti premiértől a szimfónia ma általánosan ismert és játszott formájának létrejöttéig vezetett. A szakirodalom szinte alig tárgyalja Mahler magyarországi működését, kiváltképp nem magyar nyelven. Egyetlen kivételt jelent Zoltan Roman Mahler és Ma-

gyarország című könyve¹, amelynek eredeti változata² angol nyelven jelent meg 1991-ben. Ezért volt örvendetes, hogy Győriványi Ráth György DLA-értekezésének témájául a kétrészes „szimfóniai” költemény I. szimfóniává történő átalakulását választotta a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karának Doktori Iskoláján.³ A szimfónia első, illetve végleges változata közötti különbséget korábban Stephen McClatchie vizsgálta részletesen, aki 1996-ban a 19th-Century Music című folyóirat 2. számában tette közzé megállapításait a „The 1889 Version of Mahler’s First Symphony: A New Manuscript Source” című tanulmányában.⁴ Győriványi Ráth nem vitatja McClatchie állításait, csupán arra szorítkozik, hogy felsorolja a mű filológiáját érintő kéziratos forrásokat, megemlítve azokat is, amelyeket nem volt módja tanulmányozni.

Az I. szimfónia legelső kézirata jelenleg A University of Western Ontario könyvtárának Mahler- Rosé gyűjteményében található. Egy másolt kéziratról van szó, ami két kötetben három tételt tartalmaz. Az első kötetben az első tétel és a Scherzo, míg a második kötetben a Finalé található. A negyedik tétel, vagyis a zárótételt közvetlenül megelőző gyászinduló itt hiányzik. A másoló által készített partitúrában a zeneszerzőtől származó utólagos módosítások is szerepelnek, ezekről azonban nem dönthető el teljes biztonsággal, hogy beírásukra még az ősbemutató előtt vagy azt követően került sor. A hangszerelés itt még dupla fafúvósokból áll, és a német

romantika szimfonikus nagyzenekarának hagyományos *Besetzungját* veszi alapul, ami a vonóskaron felül általában 23 hangszerrel számol. Győriványi megállapítása szerint a hangszerelés hárfát is tartalmazott⁵. A következő kéziratos forrás, az úgynevezett Yale-kézirat. Ezt a Yale Egyetem

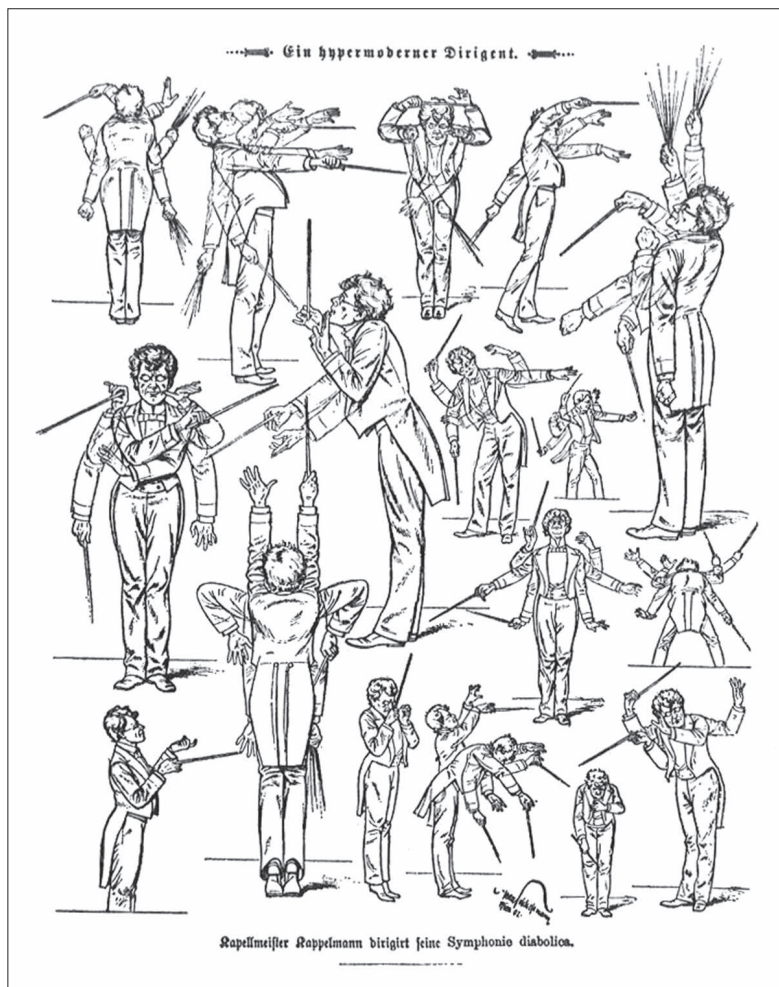
¹ Zoltan Roman: Mahler és Magyarország. Geopen Könyvkiadó 2010. www.geopen.hu

² Zoltan Roman: Gustav Mahler and Hungary. Akadémiai Kiadó, Budapest 1991.

³ <http://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/14625/gyorivanyi-rath-gyorgy-dla-2013.pdf>

⁴ McClatchie: 19th-Century Music 20 (1996)/2. pp 99-124.

⁵ Győriványi Ráth György: Mahler Szimfonikus költemény két részben című művének átalakulása I. szimfóniává. DLA értekezés. Pécsi Tudományegyetem Művészet Kar Doktrói Iskola, 2012. p. 16

Karikatúrák Mahlerről, mint karmesterről

Osborn gyűjteményében őrzik, és a már említett McClatchie-tanulmány feltételezése szerint a szimfónia második, hamburgi előadására készült, amelyre 1893. október 27-én került sor. A szerzői kézirat mind az öt tételt tartalmazza. A zeneszerző a hamburgi előadásra magyarázó program-címeket fűzött az egyes tételekhez, amelyeket később teljesen elhagyott. A „Titán, szimfonikus költemény szimfónia formában” cím, valamint a mű programja Mahler akkoriban kedvelt írójának, Jean Paulnak azonos című novellájából származik, amely egy olyan hősről szól, akinek a világ gonoszságával, és az emberi valósággal szemben egyetlen fegyvere a rendkívüli lelki erő. Jean Paul maga úgy határozta meg elbeszéléseit, hogy azok „zenei improvizációk költészetbe helyezve”⁶. A cím, és a tételcímek Budapesten ugyan még nem szerepeltek a programban, néhány pesti kritikus azonban beszámolt róluk. Elképzelhető tehát, hogy Mahler a budapesti újságírókkal megosztotta azokat az irodalmi vonatkozásokat, amelyek számára ihlető forrásul szolgáltak a szimfóniai költeményhez. Erről az autográfáról, amelybe utólag a másolónak szóló utasítások is bekerültek, később

egy másolat készült, amelyben újabb lényeges változtatások szerepelnek. Ez utóbbi kézirat jelenleg a New York Public Library for the Performing Arts Bruno Walter gyűjteményének tulajdonában van. Vélhetően a szimfónia 1894. június 3-án Weimarban megtartott harmadik előadásának előkészítésében mindkét partitúra, tehát a Yale Egyetem autográfja és a New York-i Public Library gyűjteményében őrzött kópia is szerepet játszott. Mahler tehát 1893 decemberéig kétszer is revideálta a mű partitúráját. Következésképpen a weimari előadáson a szimfónia harmadik verziója hangzott el, de Mahler még ez után is írt be javításokat a partitúrába.

Az I. szimfónia első és végleges változata között természetesen a legszembetűnőbb különbség a második, lassú tétel elhagyása, ami mindössze három előadást ért meg, és kezdettől fogva ingatag helyet foglalt el a kompozíció nagyformájában, amire Győriványi Ráth fel is hívja a figyelmet⁷. Jelentősebb formai beavatkozások az öttételes nagyforma négy tételre való redukálásától eltekintve csak a finálét érintették, ahol a zeneszerző fontos változtatásokat hajtott végre. Mahler egyéb módosításai elsősorban a hangszerelésre és az egyes előadások tapasztalatai alapján leszűrt előadási utasításokra irányultak. Győriványi Ráth György érkezése is – amely tételenként, de nem azok sorrendjében halad – elsősorban ez utóbbiakra szorítkozik. A disszertáció formai és tartalmi kereteit és saját kutatási lehetőségeit reálisan felmérve, Győriványi Ráth nem vállalkozott az egyes kéziratok filológiai mélyrétegeinek feltárására, valamint az azokba bevezetett változtatások kronologikus sorrendjének rekonstruálására. Ezzel szemben számos olyan gyakorlati megfigyelést oszt meg olvasóival a tempóra, frazeálásra, dinamikára és egyéb előadási paraméterekre vonatkozóan, amelyek elsősorban gyakorló muzsikusként – mindenekelőtt karmestereket és zenekari muzikusokat – készíthetnek továbbgondolásra, ezen túlmenően pedig érdekes adalékokat szolgáltat a Mahler idejében Budapesten szokásban volt zenekar-szervezési gyakorlatról is.

Ismertette: Kaizinger Rita

Dr. Győriványi Ráth György tanulmánya elérhető a www.rath.info.hu írások alatt

A disszertáció a partitúrával együtt a GlobeEdit kiadásában jelent meg: <https://www.morebooks.de/store/hu/book/mahler-symphonien-koeltem%20ny-k%20a9t-r%20a9szben/isbn/978-3-330-80661-0>

⁶ Musikalische Improvisationen in Poesie umgesetzt.

⁷ Győriványi Ráth: i.m. p.16